

Maria TERTECI
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

Mărturii despre universul carceral românesc

Abstract (Testimony of female imprisonment): This study focuses on the ability of the victims of communist terror to take their past. This assumption identity refers to the possibility of using their own prison experiences for the benefit of present. The specificity of this work is the relation determined established between the victim's acceptance to save or to be saved by testimony and its inability to accept and show their own identity. It's about the victims of the communist regime who managed to cross the borders of their country after release but leaving there relatives that they could endanger by revolutionary actions. In such situations, the use of a pseudonym, as a disclaimer of their identity, was a way of salvation. The code chosen by those in question to testify before Europe the atrocities committed by the communist regime in Romania was the French language. It's noted the establishment of a strong link between the French democratic state and the totalitarian space of Romania, due to the Francophone nature of the last one. Many of the lucky ones who managed to escape from communist Romania have chosen as a place of exile France, because here they could enjoy the moral support from those established later in this space.

Keywords: memory, testimony, escape, identity, taking past

Rezumat: Prezentul studiu se centrează asupra capacității dovedite de victimele terorii comuniste de a-și asuma trecutul. Această asumare identitară face referire la posibilitatea utilizării propriei experiențe carcerale spre folosul prezentului. Specificul acestei lucrări îl constituie raportul stabilit între acceptarea victimei de a (se) salva prin mărturie și imposibilitatea acesteia de a-și accepta și etala propria identitate. Este vorba despre victimele regimului comunist care au reușit după eliberare să depășească zidurile țării, lăsând însă în țară rude pe care le puteau pune în pericol prin acțiuni revoluționare. În astfel de situații apelul la pseudonim, ca neasumare a propriei identități a reprezentat o modalitate de salvare. Codul ales de cei în cauză pentru a depune mărturie în fața întregii Europe despre atrocitățile comise de regimul comunist în România l-a reprezentat limba franceză. Se observă stabilirea unui puternic liant între statul francez democrat și spațiul totalitar al României, datorat caracterului francofon al celui din urmă. Mulți din fericiții care au reușit să evadeze din România comunistă au ales ca spațiu al exilului Franța, deoarece aici se puteau bucura de sprijin moral din partea celor stabiliți ulterior în acest spațiu.

Cuvinte-cheie: memorie, mărturie, evadare, identitate, asumarea trecutului

Victimele atrocităților totalitarismului optează, de cele mai multe ori, pentru expunerea propriului trecut. Fie că fac acest lucru imediat după trăirea evenimentului sau la o anumită distanță în timp, acesta este un act de eroism și de victorie asupra aspectelor inumane suferite. Cel care a fost supus umilinței prin teroare resimte o deosebită dificultate în momentul procesului de depunere mărturie împotriva sistemului care i-a negat umanitatea. Această neputință a rostirii apare frecvent din cauza umilinței pe care o simte victima amintindu-și suferințele la care a fost supusă. De asemenea, durerea pe care mărturisitorul o retrăiește cu intensitate în momentul reamintirii este profundă și împiedică relatarea clară a trecutului. Cu toate acestea, victima vorbește, nu doar pentru a se elibera, ci și pentru a elibera umanitatea prin experiența sa. Mărturia devine o salvare, nu doar pentru cel care își eliberează sufletul prin transformarea memoriei individuale în memorie împărtășită, ci și din tentativa de a recupera libertatea celor asupra cărora răul încă persistă. Trecutul său nu mai poate fi schimbat, însă adevărul trebuie reliefat pentru ca evenimentele care intră în structura istoriei să respecte realitatea și să constituie un exemplu sugestiv pentru viitor.

Alegerea de a-și relata experiența carcerală constituie din partea victimei o dovadă de inițiere a procesului de acceptarea propriei identități; chiar dacă din cauza circumstanțelor cel care depune mărturie apelează la pseudonim pentru a-și semna scrierile sau își cenzurează pe cât posibil relatarea, eliminând ceea ce este considerat de nerostit.

Pentru supraviețuitorii universului carceral comunist din România, spațiul francez a constituit după eliberare o modalitate reală de evadare din coșmarul sovietic, dar și o posibilitate certă de obținere a atenției Europei asupra aspectelor inumane care aveau loc între zidurile țării. Adevărata eliberare a deținuților o constituia exilul, deoarece teroarea acestui regim totalitar nu înceta în exteriorul zidurilor închisorilor, ci își extindea influența infinită asupra întregii țări. Astfel, un număr important al deținuților români a părăsit România comunistă imediat după eliberare, iar deținute politice precum Adriana Georgescu sau Nicole Valéry-Grossu și-au scris și publicat experiențele din țară beneficiind de generozitatea spațiului francez în care s-au stabilit ulterior eliberării.

Cazul Adrianei Georgescu reprezintă un exemplu pentru imposibilitatea victimelor comunismului de a-și asuma identitatea. Din cauza circumstanțelor politice din țară îi este imposibil să își recunoască adevărata identitate, fiind nevoită să își camufleze trăsăturile fizice pentru a nu fi recunoscută și să apeleze la diverse identități. Însuși numele de Adriana Georgescu reprezenta o dificultate de recunoaștere identitară, din moment ce în întreaga țară existau afișe cu următorul text: „Atențiune, gări, aeroporturi, pichete de frontieră, posturi de jandarmi; arestați imediat pe numita Georgescu Adriana, fostă șefă de cabinet a călăului poporului, și căutată în prezent de poliție”(Georgescu, 1999, 210). Actele false, vopsirea părului, aplicarea de peruci sau purtarea hainelor țărănești constituie metode salvatoare. În volumul de mărturie *La început a fost sfârșitul*, Adriana Georgescu își redactează experiența de detenție în beciurile Securității, la Interne sau la Văcărești, precum și încercările chinuitoare de a se ascunde pentru a nu fi din nou arestată. În discursul autoarei se sesizează însăși refuzul trecutului prin încercarea de camuflare a experiențelor dezumanizante suferite. Calvarul Adrianei Georgescu (1920-2005) începe imediat după susținerea examenului de licență când, aflată la spitalul unde lucra voluntar ca infirmieră, este anunțată de un prieten că este urmărită de Siguranță pentru cronicile acide la adresa unor filme nemțești. Acest prieten din copilărie o ajută să adopte o nouă identitate prin procurarea unor acte în care este numită Johanna Muller; tână blondă este nevoită să se vopsească brunetă și să se retragă la Câmpulung într-o casă unde împreună cu alți câțiva tineri formează o adevărată rețea de rezistență. După îndepărtarea nemților, aceasta revine într-un București transformat, în care tinerii comuniști scandează amenințări la adresa oricărui opozant al noului regim. Dezorientată fiind de noile schimbări, încearcă să își regăsească stabilitatea morală, se angajează reporter pentru Ministerul de Interne și mai apoi secretară a generalului Rădescu; acest context îi permite să observe ilegalitățile realizate de către comuniștii infiltrați pe scena politică românească. Începând cu luna februarie 1945, comuniștii demarează campanii de răsturnare a guvernului Rădescu, lucru care se și întâmplă. Guvernul Rădescu este înlocuit cu un nou guvern, prezidat, din dorința sovieticilor, de către Petru Groza. Adriana Georgescu este arestată în 29 iulie 1946 în timp ce ieșea din casa lui Rădescu, anchetată cu brutalitate, bătută și torturată. Sub acuzația de a face parte dintr-o organizație teroristă periculoasă este catalogată drept dușman al statului. Va fi transferată la Curtea Marțială, unde va avea parte de un tratament mai uman din partea paznicilor. Are loc procesul, la care ea și ceilalți tineri implicați sunt apărați de treizeci și doi de avocați; deși participă și trimișii britanici și americani, totul este inutil: Adriana este condamnată la 4 ani de închisoare, iar băieții (Tețu, Antim Boghea și mulți alții) sunt și ei declarați vinovați. Ei sunt duși la închisoarea Jilava, iar Adriana la închisoarea Văcărești, unde este plasată într-o celulă de drept

comun. Este eliberată în aprilie 1947 datorită grațierii regelui. Suferința acestor luni de anchetă este îngrozitoare, abuzurile gardienilor și brutalitatea de care aceștia dau dovadă se imprimă profund asupra sa. Ajunge după eliberare în stare gravă la spital din cauza dislocării organelor interne și a unei infecții majore, dar este arestată în scurt timp și de această dată autoritățile nu mai apelează la tortura fizică, ci încearcă să o drogheze pentru a o constrânge să semneze declarații false. Pentru a evita acest lucru aproape două săptămâni Adriana Georgescu nu mănâncă nimic. Reușește să evadeze cu ajutorul unor prieteni și urmează o lungă perioadă de rătăcire și nesiguranță. În vara anului 1948 părăsește țara împreună cu un prieten, mergând pe jos kilometri întregi până la Viena doar pentru a obține libertatea.

În semn de solidaritate pentru cei aflați încă în închisorile României, dar și ca un strigăt de ajutor adresat umanității, Adriana Georgescu își redactează memoriile, cu ajutorul Monicăi Lovinescu, în timp ce se află la Paris. Mărturia sa este cutremurătoare, folosind propriul trecut în beneficiul prezentului. Făcând parte din primul lot al victimelor regimului nou instalat, în 1945, la București; ziaristă, redactor la ziarul „Viitorul”, absolventă de Drept, și mai ales șefă de cabinet a generalului Rădescu, are toate semnalmentele unui „dușman al poporului” și este ca urmare arestată și condamnată la închisoare. Deși experiența trăită în țară ca deținută a regimului comunist o afectează profund, aceasta rostește clar și sacadat fiecare atrocitate la care a fost supusă. Stilul scriiturii sale este unul fragmentat, porționat parcă de spasmele și tremuraturile obsesive care o cuprind când se gândește și vorbește despre trecut, dorința de anulare a propriei identități urmărind-o multă vreme.

Monica Lovinescu participă direct la actul depunerii mărturiei „Adriana va scrie o mărturie iar eu i-o voi traduce. Cât mai repede. Urgența era pe măsura închisorilor ce se umpleau în țară” (Georgescu, 2000, 7). Oricât de solicitant este actul depunerii mărturiei pentru Adriana Georgescu, ea trebuie să depună acest efort deosebit al „rostirii” și scrierii a tot ce a trăit în speranța de a stopa cele ce se întâmplă în statele comuniste. Cartea este publicată în 1951, în franceză, *Au commencement était la fin*, sub pseudonim, pentru a nu pune în pericol rudele Monicăi Lovinescu rămase acasă. Adriana Georgescu se află, așadar, printre inițiatorii marelui proiect al demascării perioadei comuniste încă din timpul existenței și dezvoltării acesteia. Identificăm la Adriana Georgescu o intensă dificultate a scrierii; de multe ori pentru a accepta, ea însăși, ororile la care a fost supusă, are mai întâi nevoie să le rostească, iar abia după ce i le mărturisește Monicăi Lovinescu reușește să le pună pe hârtie, ca o urmare a transformării experienței individuale în memorie împărtășită. Ajunsă la primele experiențe de închisoare și tortură, Adriana punea stiloul jos. Începea să tremure. Din tot corpul. Îi clănțăneau dinții. (Tremuraturile acestea o va însoți de-a lungul vieții, e prezentul ei veșnic).

„Îmi mai dădeam un ceai. Deschideam fereastra ce dădea pe acoperișurile Parisului. Dar ea se afla mai departe, în bezna bucureșteană a grațiilor. Înainte de a relua scrisul, povestea, tremurând mai departe, tot ceea ce nu putea să aștearnă pe hârtie. Apoi, încetul cu încetul se potolea și scria chinuit, zgârcită cu epitetele, aluziv, inomabilul. Filele acelea, imediat ce le transcriesem în franceză, le arunca direct în foc, parcă în arderea lor s-ar fi putut consuma și trecutul. Hârtia se prefăcea în scrum, nu însă și povara.” (Georgescu, 1999, 8).

Așadar mărturia vine ca o datorie față de ceea ce a trăit, din respect față de umanitate, dar nu și din dorința de a rememora trecutul pentru a-l înțelege, cele trăite sunt de neînțeles și pentru a îndepărta suferința ele trebuie din nou închise, prin nerostire. Una dintre mizele cărții sale este cea politică. Aflată în Occident ea încearcă să atragă atenția Europei asupra ororilor ce se petrec în Est. Pentru a-și susține pledoaria se sacrifică pe sine, dându-se

exemplu. Problema asumării identitare este parțial rezolvată prin intermediul limbii franceze, doar astfel cartea de memorii a acestei eroine poate fi redată cititorilor. Textul este tradus nu doar de Monica Lovinescu, ci și de un prieten militar al acesteia, care se ocupă de limbajul argotic, folosit de autoare pentru a releva perioada de detenție din închisoarea Văcărești, alături de deținutele de drept comun. Faptul că autoarea își redactează experiența dureroasă trăită din cauza instaurării comunismului în perioada imediat următoare acestor evenimente constituie un impediment al acceptării trecutului. De aici, imposibilitatea rostirii acelor aspecte considerate denigratoare și în același timp extenuante mental.

În text „NErostitul” acoperă punctele de suspensie ale autoarei într-o manieră novatoare; nevindecată de trecut și tremurând nevrotic, ea nu poate rosti totul, așa cum a reușit la proces; multe dintre presiunile la care a fost supusă sunt doar sugerate. Rana este mult prea recentă pentru a putea fi asumată integral; cititorul este solicitat a-i deveni complice în transmiterea acestui mesaj de salvare adresat întregii umanități, adevărul trebuie construit din fragmente de memorie:

„Noaptea trece mai greu. Nu pot deloc să dorm. Se deschide ușa, doi paznici mă trag de mână. În biroul de anchetă. Omul șobolan nu-i acolo; nici ceilalți. Doar paznicii și, pe masă, sticle de băutură. Înțeleg acum tremuratul isteric al Iulișcăi. Unde au dus-o? În altă celulă?

Anchetele. Noaptea, când anchetatorii sunt plecați. Cei care miros a alcool. Cei care n-au voie să părăsească închisoarea....” (Georgescu, 1999,91).

În alte situații însă, mărturisirea se produce ca o datorie față de cei care nu au reușit să supraviețuiască perioadei carcerale; ca o comemorare a existenței lor, pentru a dezvălui moralitatea destinelor pe care le-au avut, dar și pentru a descrie universul concentraționar. Lena Constante utilizează memoria pentru a le reda demnitatea celor supuși dezumanizării și umilinței și pentru a reda umanității chinul singurătății resimțite aproape opt ani de zile. Ea este arestată din cauza faptului că făcea parte din cercul de apropiați al familiei Pătrășcanu, ca membră fondatoare a Teatrului Țândărică, alături de Elena Pătrășcanu. Este condamnată la 15 ani de detenție, din care execută 12, eliberată fiind în 1963. Ea își depune, în aprilie 1990, primul volum, de memorii din detenția solitară, *Evadare tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România*, la secretariatul editurii franceze „La Découverte” de la Paris; la 1 septembrie 1990, cartea apare deja în librării. Manuscrisul fusese scris anterior căderii comunismului, începând din 1973, dar rămăsese, din motive ușor de dedus, în sertar, acest eveniment mult așteptat al eliberării depline determinând-o să îl publice. Autoarea recunoaște că îndepărtarea temporală a celor relatate în carte a șters unele amănunte din memoria sa. Relatează în acest prim volum cele trei mii de zile de singurătate în cadrul celulei de izolare, experiență deosebit de marcantă prin tăcerea care o apasă. Relatarea vine ca o evadare ce va rupe tăcerea celor opt ani de noncomunicare umană.

Limba franceză constituie și în acest caz o reală posibilitate de distribuire a mesajului autoarei. Deși în 1980 autoarea refuză să mai spere în posibilitatea publicării memoriilor, ea își relatează în continuare trecutul. Tristețea de a conștientiza imposibilitatea expunerii adevărului este majoră:

„Știu că aceste caiete vor rămâne ascunse și că nu voi putea niciodată să le public. Aș fi vrut, totuși, să cunosc părerile oamenilor. Prea puțin îmi pasă ce se va întâmpla după moartea mea. Când am început să scriu m-am gândit chiar la o glorie destul de bizară.” (Constante, 2013,317)

Această faimă este atinsă datorită discursului memorial deosebit de captivant al autoarei, precum și datorită alegerii de a-și publica inițial textul la editura franceză „La Découverte”, expunându-l astfel întregii Europe; urmează ulterior reeditările și traducerea

textului. Prin volumul *Evadare tăcută*, Lena Constante își desăvârșește statutul de artistă a culturii române: pictoriță și scenografă, dar și o valoroasă memorialistă. Paginile sale sunt de un farmec aparte din care reiese puterea salvatoare a cuvântului. Izolarea de opt ani la care a fost supusă a putut fi anulată în plan mental doar prin reinventarea funcțiilor cuvântului de către autoare. Frigul, foamea și frica nu reușesc să o dezumanizeze, ci doar să o adapteze noului spațiu în care este obligată să trăiască. Cu o capacitate uimitoare de sintetizare, ea redă specificul acestor 8 ani în mai puțin de 400 de pagini de o concizie absolută. Lena Constante acordă în memoriile sale o deosebită importanță construcției frazei, insistând obsesiv, adesea prin construcții stilizate, asupra descrierii spațiului exterior, chiar și când detaliile țin de intimitate: „În loc să mai bat la ușă, să chem paznicul și să mă ducă la closet, treceam în spatele patului. Potriveam cornetul în gaură și mă ghemuiam, având o singură grijă: să ochesc bine” (Constante, 2013, 219). Capacitatea „de a face haz de necaz” a autoarei este uimitoare, dar cu puternice efecte salvatoare.

NErostitul Adrianei Georgescu este substituit cu rostul sincer al Lenei Constante. Ambele scriitoare redau imaginea clară a comunismului românesc prin volumele de memorii redactate. Faptul că momentul publicării acestor volume nu coincide cu momentul traumei impune aceste diferențe între stilul discursiv adoptat și mai ales în selectarea evenimentelor care pot fi rostite, sugerate sau protejate. Neasumarea integrală a trecutului constituie în cele mai multe dintre situații o reperensiune a instalării procesului traumatic în subconștientul victimei. Se adaugă acestor impedimente de natură internă o serie de obstacole externe, precum presiunea extinsă a comunismului; toate acestea determină imposibilitatea susținerii propriei identități. Victima este în continuare supusă sentimentului de represiune prin urmărirea continuă, dar și prin posibilitatea de a-și include propria familie în haosul dezumanizant al arestării. Din această perspectivă, a ancorării într-un grup familial, Lena Constante devine mult mai rezervată decât Adriana Georgescu. Aceasta din urmă nu amintește de niciun fel de rudă în mărturiile sale, are o libertate mult mai mare de rostire a adevărului. Ea își rostește experiența, dar chinul redactării este profund, evenimentele sunt mult prea recente în conștiința sa și astfel intervine autocenzura. În schimb, Lena Constante, prin experiența de a-și ști tatăl deținut într-o celulă alăturată a închisorii doar din cauza ei, devine mult mai precaută, și alege să nu își afirme statutul de victimă a comunismului decât după îndepărtarea totală a acestui crunt regim.

Mărturiile celor două victime ale comunismului românesc constituie reconstruirea unui fragment a universului carceral românesc din perioada comunistă; imaginea acestui univers este redată din perspectiva rememorării fragmentare realizată de aceste două victime ale represiunii comuniste. Trebuie subliniat faptul că limba franceza a constituit în cazul celor două autoare o posibilitate reală de expunere a adevărului istoric, dar și o dovadă ca imposibilitatea asumării identitare a constituit într-adevăr o realitate cotidiană a perioadei comuniste.

Bibliografie

- Constante, Lena, *Evadare tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România*, în versiunea românească a autoarei, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ioana Bot, București, Editura Humanitas, 2013.
- Georgescu, Adriana, *La început a fost sfârșitul*, București, Fundația Culturală Memoria, 1999.

Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umane și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).